

Για τον βραζιλιάνο ποιητή Ferreira Gullar

Ο Ferreira Gullar γεννήθηκε στο São Luis de Maranhão, το 1930. Όπως πολλοί άλλοι λογοτέχνες διανοούμενοι και καλλιτέχνες –και όχι μόνον– των διαφόρων περιοχών της βορειοανατολικής Βραζιλίας, μετανάστευσε, το 1951, στο Ρίο ντε Ιανέιρο. Το 1954 δημοσίευσε την ποιητική συλλογή *A luta corporal* (*Ο σωματικός αγώνας*), βιβλίο που τον έκανε γνωστό σε σύντομο χρονικό διάστημα τουλάχιστον στους διάφορους λογοτεχνικούς και καλλιτεχνικούς κύκλους. Τα χρόνια που ακολούθησαν, από το 1955 ως το 1957, παίρνει ενεργά μέρος, μαζί με τον Haroldo de Campos, τον Augusto de Campos και τον Décio Pignatari, στο πρωτοποριακό κίνημα της *συγκεκριμένης ποίησης* (*poesia concreta*), και φυσικά στην 1η Εθνική Έκθεση Συγκεκριμένης Τέχνης, που έγινε στο Σάο Πάολο και στο Ρίο ντε Ιανέιρο το 1956. Γράφει επίσης δοκίμια, άρθρα και εικαστικές κριτικές σ' εφημερίδες και περιοδικά και συμμετέχει, μαζί με τους ποιητές που προαναφέραμε, στο *Κυριακάτικο Συμπλήρωμα* –για το οποίο είναι ένας από τους υπεύθυνους– της πολύ γνωστής και μεγάλης εφημερίδας *Jornal do Brasil* (*Εφημερίδα της Βραζιλίας*).

Το 1959, έχοντας από το 1957 διαφωνήσει με ορισμένες θέσεις και ιδιαίτερα με την υπερβολικά ορθολογιστική –κατά την άποψή του– κατεΐθυνση που είχε πάρει το κίνημα της συγκεκριμένης ποίησης, έρχεται σε ρήξη με τους ποιητές του Σάο Πάολο, δημοσιεύοντας στο *Κυριακάτικο Συμπλήρωμα* το μανιφέστο του νεοσυγκεκριμενισμού: «Το νεοσυγκεκριμένο, που γεννήθηκε από την ανάγκη να εκφραστεί η σύνθετη πραγματικότητα του σύγχρονου ανθρώπου μέσα στη δομική γλώσσα της νέας πλαστικής, αρνείται την αξία των επιστημονικιστικών και θετικιστικών στάσεων στην τέχνη και ξαναβάζει το πρόβλημα της έκφρασης, ενσωματώνοντας τις καινούργιες *ρηματικές* διαστάσεις που δημιούργησε η μη αναπαραστατική κονστρουκτιβιστική τέχνη. Ο ορθολογισμός κλέβει από την τέχνη όλη την αυτονομία της και αντικαθιστά τις αμεταβίβαστες ιδιότητες του έργου τέχνης με ιδέες επιστημονικής αντικειμενικότητας: έτσι οι έννοιες της μορφής, του χώρου, του χρόνου, της δομής –που στη γλώσσα των τεχνών είναι συνδεδεμένες με μια υπαρξιακή, συζητησιακή, συναισθηματική σημασία– συγχέονται με τη θεωρητική εφαρμογή που τους κάνει η επιστήμη. Στην πραγματικότητα, στο όνομα προκαταλήψεων που καταγγέλλει σήμερα η φιλοσοφία (M. Merleau-Ponty, E. Cassirer, S. Langer) –και που καταλαμβάνουν όλα τα πεδία, με αφετηρία τη σύγχρονη βιολογία, που ξεπερνά ο μηχανισμός του Παβλόφ– οι συγκεκριμενιστές βλέπουν ακόμη τον άνθρωπο σα μια μηχανή ανάμεσα σε μηχανές και ψάχνουν να πε-

ριορίσουν την τέχνη στην έκφραση αυτής της θεωρητικής πραγματικότητας. Εμείς δεν αντιλαμβανόμαστε το έργο τέχνης σα «μηχανή» ούτε σαν «αντικείμενο», αλλά σαν ένα σχεδόν corpus, αυτό σημαίνει μια ύπαρξη που η πραγματικότητά της δεν εξαντλείται στις εξωτερικές σχέσεις των στοιχείων της: μία ύπαρξη που, χωρισμένη σε μέρη από την ανάλυση, προσφέρεται μονάχα πλήρως σε μια άμεση προσέγγιση, φαινομενολογική. Πιστεύουμε ότι το έργο τέχνης ξεπερνά τον υλικό μηχανισμό που πάνω του στηρίζεται, όχι από κάποια εξωγήινη αρετή: τον ξεπερνά για να υπερβεί αυτές τις μηχανικές σχέσεις (που η Gestalt αντικειμενοποιεί) και για να δημιουργήσει για τον εαυτό της μια σιωπηρή σημασία (M. Ponty) που αναφαινεται από αυτή για πρώτη φορά...». Το μανιφέστο αυτό, για ένα κίνημα που διάρκεσε μοναχά από το 1959 ως το 1961, υπογραφόταν από ποιητές, εικαστικούς καλλιτέχνες, και συλλέκτες, και δημοσιεύτηκε με την ευκαιρία της 1ης Έκθεσης Νεοσυγκραμμένης Τέχνης. Σήμερα, μετά από σαράντα και περισσότερα χρόνια, ορισμένα έργα, τόσο των συγκραμμενιστών όσο και των νεοσυγκραμμενιστών ποιητών και εικαστικών καλλιτεχνών, έχουν στον ίδιο βαθμό αντέξει το πέρασμα του χρόνου και θεωρούνται διαχρονικά.

Το 1961 ο Ferreira Gullar κάνει στροφή 180 μοιρών, εγκαταλείπει τις πρωτοποριακές του θέσεις, διορίζεται διευθυντής του Πολιτιστικού Ιδρύματος της Brasília και αρχίζει να ασχολείται με την κατασκευή ενός Μουσείου Λαϊκής Τέχνης.

Από το 1962 ως το 1968, και ενώ μεσολάβησε το στρατιωτικό πραξικόπημα, το 1964, ο Gullar ανέλαβε μια περισσότερο στρατευμένη πολιτικά εργασία στο Λαϊκό Κέντρο Πολιτισμού της Εθνικής Ένωσης των Φοιτητών, του οποίου εκλέχτηκε πρόεδρος το 1963. Έγραψε επίσης λαϊκότροπα αφηγήματα (cardel) και άρχισε τη συνεργασία του με την εφημερίδα *O Estado de São Paulo*, που θα συνεχιζόταν για τριάντα τόσα χρόνια.

Το 1964, την ημέρα του στρατιωτικού πραξικόπηματος, γράφτηκε μέλος του κομμουνιστικού κόμματος της Βραζιλίας. Την ίδια χρονιά δημιούργησε μαζί με συγγραφείς, όπως ο Oduvaldo Vianna Filho, και ηθοποιούς, όπως η γυναίκα του η Thereza Aragão, τη θεατρική Ομάδα *Opinião*, η οποία ανέβασε, ανάμεσα στ' άλλα, αρκετά από τ' αντιστασιακά, αντιδικτατορικά του έργα, που έγραψε σε συνεργασία με άλλους συγγραφείς. Μετά από τη φασιστική σκλήρυνση του καθεστώτος το 1968, συνελήφθηκε και φυλακίστηκε, ενώ το 1971 αναγκάστηκε να φύγει στην εξορία (Μόσχα, Σαντιάγκο, Λίμα, Μπουένος Άιρες). Το 1975, και ενώ βρισκόταν ακόμη στην εξορία, εκδόθηκε η σημαντική ποιητική συλλογή του *Dentro da poite veloz* (*Μέσα στη γρήγορη νιχτα*), και την επόμενη χρονιά το περίφημο ποίημα του *Poema sujo* (*Βρώμικο ποίημα*). Το ποιητικό έργο του συνεχίστηκε αδιάλειπτα ως σήμερα: *Na vertigem do dia* (*Στον ίλιγγο της μέρας*) και *Toda poesia* (*Όλη η ποίηση*), 1980, *Barulhos* (*Θόρυβοι*), 1987, *Muitas vozes* (*Πολλές φωνές*), καθώς και η δοκιμαστική και η δημοσιογραφική του εργασία...

FERREIRA GULLAR

ΠΟΙΗΜΑΤΑ

μετάφραση από τα πορτογαλικά: Αντρέας Παγουλάτος

ΠΡΑΓΜΑΤΑ ΤΗΣ ΓΗΣ

Όλα τα πράγματα που γι' αυτά μιλώ βρίσκονται στην πόλη
ανάμεσα στον ουρανό και τη γη.

Είναι όλα αυτά πράγματα φθαρτά
κι αιώνια όπως το γέλιο σου
η αλληλέγγυα λέξη
το ανοιχτό μου χέρι

ή αυτή η ξεχασμένη μυρωδιά από μαλλιά
που επιστρέφει
και ανάβει την ανέλπιδή της φλόγα
στην καρδιά του Μάη.

Όλα τα πράγματα που γι' αυτά μιλώ είναι από σάρκα
όπως το καλοκαίρι και ο μισθός

Θανάσιμα ενσωματωμένα στο χρόνο,
είναι σκόρπια όπως ο αέρας
στην αγορά, στα γραφεία,
στους δρόμους, στα ξενοδοχεία.

Είναι πράγματα, όλα αυτά
καθημερινά, σαν στόματα
και χέρια, όνειρα, απεργίες,
καταγγελίες,

εργατικά κι ερωτικά ατυχήματα. Πράγματα
που γι' αυτά μιλούν οι εφημερίδες
κάποτε τόσο σκληρά
κάποτε τόσο σκοτεινά
που ακόμη και η ποίηση τα φωτίζει με δυσκολία.

Μα είναι σ' αυτά που σε βλέπω να σφύξεις
νέε κόσμε,
ακόμη στενάζοντας και γεμάτε ελπίδες.

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1964

Ανάμεσα σ' ανθοπωλεία κι υποδηματοπωλεία, μπαρ
αγορές, μπουτίκ,

ταξιδεύω

σ' ένα λεωφορείο Οδός Φέροο-Λεμπλόν.
Γυρίζω απ' τη δουλειά, αργά τη νύχτα,
κουρασμένος από ψέμματα.

Το λεωφορείο τραντάζεται. Αντίο, Ρεμπώ,
ρολόι από πασχαλιές, συγκεκριμενισμός,
νεοσυγκεκριμενισμός, μυθοπλασίες της νιότης, αντίο,
που τη ζωή
εγώ την αγοράζω τοις μετρητοίς απ' τους κύριους του κόσμου.
Κάτω απ' το βάρος των φόρων, ο στίχος πνίγεται,
η ποίηση τώρα υποβάλλεται σε αστυνομικοστρατιωτική έρευνα.

Λέω αντίο στην αυταπάτη
μα όχι στον κόσμο. Μα όχι στη ζωή,
τ' οχυρό μου και το βασιλείό μου.
Απ' τον άδικο μισθό,
απ' την άδικη τιμωρία,
απ' την ταπείνωση, απ' τα βασανιστήρια,
απ' τον τρόμο,
παίρνουμε κάτι και μ' αυτο φτιάχνουμε μια κατασκευή

ένα ποίημα
μια σημαία

ΓΡΑΠΤΟ

Το χρήμα είναι ένα χορταρικό σαν το μαρούλι.
Ανοιξιιάτικο, καρποφορεί το Σεπτέμβρη.
Είναι άσπρο, εύπλαστο, υπάκουο (όπως λέει η Λούσυ)
Και, το μάρτη, δηλητηριώδες.

Ο χαλκός είναι ένα μέταλλο που βγαίνει απ' τον ανθό του καπνού.
Έχει το γαλάζιο της ζάχαρης.
Είναι θαμπός, μαλακός και μεταμφιεσμένος.

Ο χρυσός είναι υβρίδιο – ανθός κι αλφάβητος.
 Οστό του μύθου, όταν είναι χρυσό μοιάζει με ιστό μέλισσας.
 Έχει την ακρίβεια του ώριμου. Από αυτό φτιάχνεται το κάτουρο και τα γηρατεία.

ΤΟ ΣΠΙΤΙ

Κάτω απ' το πάτωμα του σπιτιού
 στη μαύρη σκόνη της φυλακισμένης γης,
 ποιος μιλά;
 σ' αυτή
 την ανήλικη νύχτα κάτω απ' τα πόδια της οικογένειας
 σ' αυτή
 την περιοχή χωρίς λουλούδια
 κάτω απ' τις παλιές σανίδες
 που πατάμε πατάμε πατάμε
 σαν ο ήλιος ανατέλλει
 σαν ο ήλιος πέθανε πια
 σαν ο ήλιος πέθανε πια
 και εγώ πέθανα
 ποιος μιλά;
 ποιος μίλαγε μίλαγε; ποιος θα μιλά;
 στη γλώσσα της γαλάζιας φωτιάς της χώρας κάτω απ' το σπίτι;
 Μιλά ίσως
 εκεί
 το νόμισμα που κύλαγε μια βραδιά (το νόμισμα μια βραδιά) κύλαγε
 και χάθηκε σ' αυτή τη φεγγαρίσια γη

Μιλά
 ίσως ένας αρουραίος
 που μας άκουγε κάτω απ' τις σανίδες
 και μαζί μας έμαθε να ψεύδεται
 και ν' αγαπά
 (στην αθλιότητά μας στον Άγιο Λουίς του Μαρανιάν
 στην Καμπόα
 μέσα στο ηλιακό σύστημα
 ανάμεσα σ' αστερισμούς που βλέπουμε απ' το παράθυρο
 με μια ματιά)

Μιλά

ίσως ο νεκρός αρουραίος που βρωμά ώσπου να ξεραθεί
 Και κανένας άλλος;
 Και το καλοκαίρι; κι οι καταρρακτώδεις
 βροχές; και η εργατική
 τάξη; οι λίγες
 γιορτές γενεθλίων
 δεν μιλούν;
 Το βρώμικο χαμάκ, η στάμνα
 στο παράθυρο, το ηλιοτρόπιο
 στην πίσω αυλή κραυγάζοντας ενάντια στον τοίχο
 τα μυρμήγκια
 στο τοιμέντο της κουζίνας
 Η νεκρή
 γιαγιά
 Οι νεκροί Μαρία-Λουκία, Άντι,
 ο Μπαμπάς
 δεν μιλούν.
 Μα γύρισε, πλανήτη, γύρισε
 γαλανούς ωκεανούς της ζωής μου,
 όνειρα, έρωτες, τα σιδερένια μου
 ποίηματα,
 τον κοινό μου αγώνα,
 γύρισε,
 πλανήτη
 Και πάνω απ' τις σανίδες
 η ζωή μας, τα έπιπλά μας,
 η κουνιστή πολυθρόνα, το τραπέζι
 η ντουλάπα
 με τον καθρέφτη της όπου η βραδιά χόρευε γελώντας
 σαν κοριτσάκι
 Και τ' ανοιχτά παράθυρα
 απ' όπου το διάστημα σαν πουλί
 έφευγε
 πετώντας πάνω απ' τα σπίτια και έβαζε πλώρη
 για ένα όνειρο
 για τις πολιτείες του Νότου

ΣΤΟ ΔΡΟΜΟ

Χωρίς καμιά ελπίδα
σταματώντας μπροστά σε μια βιτρίνα με δερμάτινα
στη Λεωφόρο Παναγία της Κοπακαμπάνα, κυριακή,
καθώς το δειλινό πέφτει στη συνοικία.

Χωρίς καμιά ελπίδα
σε περιμένω.
Μες στο πλήθος που πηγαινοέρχεται
Μπαίνει και βγαίνει από τα μπαρ και τα σινεμά,
ξεπροβάλλει το πρόσωπό σου και διαλύεται
σαν ένα όραμα

κι η καρδιά μου ξεσπά.

Σε βλέπω στο εστιατόριο
στην ουρά του σινεμά, στα μπλέ
οδηγείς ένα αυτοκίνητο, με τα πόδια
διασχίζεις το δρόμο,

πλάνη

που τελικά διαλύεται με τη βραδιά πάνω απ' τα χτίρια
κι εξαφανίζεται μες στα σύννεφα.

Η πόλη είναι μεγάλη
έχει τέσσερα εκατομύρια κατοίκους κι εσύ είσαι μία και μόνη.
Κάπου βρίσκεσαι αυτή την ώρα, σταματημένη ή περπατώντας,
ίσως στη διπλανή οδό, ίσως στην παραλία,
ίσως συζητάς σ' ένα μακρινό μπαρ
ή στο εξωτερικό αυτού του απέναντι κτιρίου,
ίσως να έρχεσαι να με συναντήσεις, χωρίς να το ξέρεις,
ανακατεμένη με άτομα που βλέπω στο μάκρος της Λεωφόρου.

Μα τι ελπίδα έχω! Έχω
μια τύχη στα τέσσερα εκατομύρια.
Αχ, αν τουλάχιστον ήσουν χίλιες,
Διασκορπισμένες μέσα στην πόλη.

Η νύχτα ορθώνεται εμπόρισα
μες στους αστερισμούς της λεωφόρου.
Χωρίς καμιά ελπίδα

συνεχίζω
 και η καρδιά μου επαναλαμβάνει συνεχώς τ' όνομά σου
 πνιγμένη απ' το θόρυβο των κινητήρων,
 παραδομένη στον καπνό της καμένης βενζίνης.

ΤΑ ΑΧΛΑΔΙΑ

Τα αχλάδια, στο πιάτο,
 σαπίζουν.
 Το ρολόι, από πάνω τους,
 μετρά
 το θάνατό τους;
 Ας σταματήσουμε το εκκρεμές. Θα
 εμποδίσουμε, έτσι, το
 θάνατο των καρπών;
 Αχ τα αχλάδια κουράστηκαν
 από τις μορφές τους κι από
 τη γλύκα τους! Τα αχλάδια,
 τέλεια, φθείρονται στη
 θέρμη να είναι έτοιμα
 για το τίποτε.
 Το ρολόι
 δε μετρά. Δουλεύει
 στο κενό: η φωνή του γλυστρά
 έξω από τα κορμιά.

Όλα είναι κούραση
 από τον εαυτό σου. Τα αχλάδια αργοπεθαίνουν
 μες στη χρυσή τους
 ηρεμία. Τα λουλούδια, στο καθημερινό τους
 παρτέρι, καίγονται,
 καίγονται, στα κόκκινα και μπλε. Όλα
 γλυστρούν και είναι μόνα.

 Η κοινή
 μέρα, μέρα όλων, είναι η
 απόσταση ανάμεσα στα πράγματα.
 Μα η μέρα του γάτου, η αίλουρος
 και χωρίς λόγια

μέρα του γάτου που περνά ανάμεσα στα έπιπλα
είναι να περνά. Όχι ανάμεσα στα έπιπλα. Να
περνά όπως εγώ
περνώ: ανάμεσα στο τίποτε.

Η μέρα των αχλαδιών
είναι στο σάπισμά τους.
Είναι ήρεμη η μέρα
των αχλαδιών; Αυτά
δεν κραυγάζουν σαν
τον κόκκορα.

 Να κραυγάζεις
για τι; αν το τραγούδι
είναι μονάχα ένα εφήμερο
τόξο έξω
από την καρδιά;

Θάπρεπε
το τραγούδι να μην πάψει
ποτέ. Όχι για το
τραγούδι (τραγούδι που οι
άνθρωποι ακούν) μα
γιατί τρα-
γουδώντας ο κόκκορας
δεν πεθαίνει.

Ο ΟΣΒΑΛΝΤ ΝΕΚΡΟΣ

Θάψανε χτες στο Σάο Πάολο
έναν ανθρωποφάγο άγγελο
με φτερούγες από φύλλα μπαναριάς
(ακόμη ένα όνομα που συνδυάζεται με την τροπική μας βλάστηση)

Τα σχολεία και τα εργοστάσια του Σάο Πάολο
δε βρήκαν τον καιρό
να κοιτάξουν το σώμα του ποιητή που προφήτησε τον πολιτισμό της ψυχαγωγίας

Όταν περισσότερο βιάζεσαι περισσότερο ν' αργείς

Το μαντήλι που για τελευταία φορά
 σκούπισε τη μύτη του
 ήταν μια εθνική σημαία

Σημείωση

Ήταν ηλιόλουστη ολόκληρη η μέρα στην Ιτανέμα
 ο Οσβάλντ ντε Αντράντε βοήθησε το δειλινό
 σήμερα Κυριακή 24 Οκτωβρίου 1954

ΒΡΑΖΙΛΙΑΝΙΚΟ ΠΟΙΗΜΑ

Στο Πιαουί από τα 100 παιδιά που γεννιούνται
 78 πεθαίνουν πριν να συμπληρώσουν τα 8 τους χρόνια

Στο Πιαουί
 από τα 100 παιδιά που γεννιούνται
 78 πεθαίνουν πριν να συμπληρώσουν τα 8 τους χρόνια

Στο Πιαουί
 από τα 100 παιδιά
 που γεννιούνται
 78 πεθαίνουν
 πριν
 να συμπληρώσουν
 τα 8 τους χρόνια

πριν να συμπληρώσουν τα 8 τους χρόνια
 πριν να συμπληρώσουν τα 8 τους χρόνια
 πριν να συμπληρώσουν τα 8 τους χρόνια
 πριν να συμπληρώσουν τα 8 τους χρόνια

ΑΝΑΤΡΕΠΤΙΚΗ

Η ποίηση
όταν φτάνει
δε σέβεται τίποτε.
Ούτε πατέρα ούτε μάνα.
Όταν φτάνει
από κάποια απ' τις αβύσσους της
αγνοεί το Κράτος και την Αστική Κοινωνία
δε σέβεται τον Κώδικα των Νερών
χλιμντρίζει
σαν νέα
πουτάνα
αντίκρου στο Παλάτι της Αυγής

Και μονάχα μετά
αλλάζει γνώμη: φιλά
τα μάτια σ' αυτούς που κερδίζουν λίγα
κανακεύει μες στην αγκαλιά της
αυτούς που διψούν για ευτυχία
και δικαιοσύνη

Κι υπόσχεται να πυροπολήσει τη χώρα.



Σίλεια Δασκοπούλου, Γυναίκα με κίτρινο φουστάνι που γελάει πλατιά, 1981.